

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Islam en handicaps

Ghaly, M.M.I.

Citation

Ghaly, M. M. I. (2008). Islam en handicaps. *Al-Nisa*, 27(8), 6-13. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/13376>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/13376>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Islam en handicaps

Dr. Mohammed Ghaly

Wat heeft de islam te zeggen over het bestaan van handicaps als een fenomeen in ons dagelijks leven? Hoe worden mensen met handicaps vanuit de islam gezien? Deze vragen gaan iedereen aan, vooral door het toenemende aantal gehandicapten. Volgens de meest recente onderzoeken van de Verenigde Naties (VN) zijn mensen met een handicap de grootste minderheid ter wereld; met 650 miljoen vormen zij 10 procent van de wereldbevolking. Bovendien neemt hun aantal toe vanwege bevolkingsgroei, medische ontwikkelingen en het feit dat mensen steeds langer leven. Tachtig procent van de mensen met een handicap woont in ontwikkelingslanden, en een groot aantal van deze landen heeft de islam als staatsgodsdienst. In dit artikel komt aan de orde hoe moslimgeleerden in de loop der tijd over handicaps gedacht hebben binnen de twee islamitische hoofdwetenschappen, namelijk islamitische theologie en islamitisch recht.¹

Islamitische Theologie

In theologische discussies over goed en kwaad, pijn, rampen en verdriet zijn ook handicaps niet aan de aandacht van moslimtheologen ontsnapt. Vooral de vroege theologen dachten hierover na. Twee vragen stonden centraal: 'Hoe kan het dat er handicaps bestaan terwijl God de Almachtigste, Rechtvaardigste en Meest Genadevolle is?' en 'Wat moet er gedaan worden als iemand getroffen is door een handicap?' Theologische discussies over de eerste vraag vallen onder 'speculatieve theologie' en discussies over de tweede vraag onder 'praktische theologie.' De eerste vorm probeert het 'waarom' van handicaps en menselijk leed te verklaren, de tweede onderzoekt hoe wij met deze handicaps en lotgevallen kunnen omgaan.

Waarom handicaps?

Moslimtheologen proberen met behulp van speculatieve theologie een verklaring te vinden voor het bestaan van handicaps en van het kwaad in het algemeen. Dat dit bestaan geen twijfel mag zaaien over het perfecte karakter van God, was een strenge richtlijn die niet in twijfel getrokken mocht worden. En ondanks hun onderlinge verschillen hebben de diverse groeperingen zich meestal hieraan gehouden. Als gevolg hiervan hebben moslimtheologen altijd gezocht naar een oplossing die het perfecte karakter van God niet in gevaar zou brengen. Maar sommige groeperingen erkenden deze tegenstelling überhaupt niet. Voor hen gaf de aanwezigheid van handicaps en andersoortige vormen van pijn en leed geen aanleiding tot theologische problemen. Deze gedachte leefde vooral onder soefi's en filosofen.

Een meerderheid van de moslimtheologen zag echter wel in dat de aanwezigheid van handicaps en andersoortige vormen van pijn en leed een theologisch probleem veroorzaakte waarvoor een oplossing moest worden gezocht. Terwijl ze voortborduurden op het perfecte karakter van God in de context van kwaad en pijn in dit leven, voerden deze theologen felle discussies over de twee kanten van het karakter van God, die allebei vertegenwoordigd werden door een aantal namen en eigenschappen.

De eerste kant was Gods almachtigheid, die betekent dat niets in het leven buiten Zijn oneindige macht ligt. De tweede kant was de zorgzaamheid en liefde van God ten opzichte van Zijn schepselen. Deze kant laat zien dat God voor Zijn schepselen zorgt en hen met welwillendheid, recht-

vaardigheid en wijsheid behandelt. Doordat sommige theologen meer aandacht richtten op de ene of de andere kant en anderen juist een balans probeerden te vinden, ontstonden drie benaderingen. De ene stelde Gods almacht centraal, een andere richtte zich op Gods rechtvaardigheid, en een derde zocht hierin een middenweg.²

Gods almacht centraal

De voorstanders van de eerste benadering vonden dat het perfecte karakter van God het beste naar voren komt in Gods almacht. Om in het geval van handicaps en andere lotgevallen Gods daden op dezelfde manier te beoordelen als de daden van mensen, zou Gods oneindige macht en dus Zijn perfecte karakter miskennen. Daarom moet er dus geen poging gedaan worden om te zoeken naar de achterliggende wijsheid (*hikam*) van Gods daden, ook niet van pijn en van die zaken die onder de noemer van 'het kwaad' kunnen vallen. Een van de vroege theologen die voortborduurden op deze aanpak was de bekende Aboe al-Hasan al-Asj'ari (gest. 935-6).

Gods rechtvaardigheid centraal

De voorstanders van de tweede aanpak legden vooral de nadruk op Gods rechtvaardigheid en wijsheid. De voornaamste aanhangers kwamen uit de theologische school al-Moe'taliza, die bekend stond om zijn rationalistische neigingen. In grote lijnen vonden hun opvattingen ook ahang in Sji'itische kringen, vooral onder de Twaalver Sji'ieten. Zij probeerden het bestaan van kwaad, pijn en lijden te verklaren op een manier die niet in tegenspraak zou zijn met Gods wijsheid en rechtvaardigheid. Volgens deze benadering zijn mensen door hun vrije wil om keuzes te maken, zelf verantwoordelijk voor een groot deel van het kwaad en de pijn in dit leven. Daarom draagt bijvoorbeeld iemand die gehandicapt is geraakt door drugmisbruik of alcoholisme zelf de schuld hiervoor, en niet God.

Maar een ander deel van handicaps en ziektes komt voor zonder dat mensen er zelf verantwoordelijk voor dragen, zoals wanneer iemand wordt getroffen door blindheid of lepra. Volgens deze benadering is God alleen voor deze ziekten verantwoordelijk en is hun bestaan wijs en rechtvaardig. Ze zijn door God in het leven geroepen om redenen die door de menselijke rede kunnen worden verklaard. Om deze achterliggende wijsheid te doorgronden, gebruikten theologen zeer ingewikkelde filosofische argumenten.

Een van de argumenten is dat Gods handelingen ten opzichte van mensen vaak in verband staan met het feit dat God verplichtingen (*taklif*) opdraagt aan alle volwassenen die daar mentaal toe in staat zijn, met als doel om hen de kans te geven een beloning te verdienen. Dit betekent, dat als God als doel heeft om mensen de kans te geven een beloning te verdienen, Hij hen iets moet opdragen dat moeilijk is, maar niet zo moeilijk dat het onmogelijk wordt. Daarom, zo stellen zij, móet God bepaalde handelingen verrichten om te zorgen dat mensen datgene kunnen doen dat Hij hen heeft opgedragen. Deze handelingen worden verricht om mensen te laten weten wat voor verplichtingen Hij hen geeft (bijvoorbeeld door daarvoor profeten naar hen te sturen) of om hen aan te sporen deze verplichtingen te vervullen. Pijn, handicaps en andere vormen van leed die door God in dit leven geplaatst worden, zijn een waarschuwing dat dit leven niet alomvattend is en dat mensen het zullen verlaten voor een eeuwig leven waarin vreugde of leed eeuwig zullen duren.

Een middenweg

De aanhangers van de derde aanpak vertegenwoordigden de meerderheid van vroege en late moslimgeleerden onder theologen, rechtsgeleerden, Koranvertalers, soefi's en filosofen. Eerst bekritiseerden ze de eenzijdige houding van bovenstaande benaderingen bij het interpreteren van het perfecte karakter van God. Zij huldigden de opvatting dat alle eigenschappen van God elkaar aanvullen in plaats van tegenspreken. Voor hen moest Goddelijke almacht parallel gezien worden met Zijn ongeëvenaarde genade, rechtvaardigheid en wijsheid.

Om toch een oplossing te vinden voor het rechtvaardigheidsprobleem, creëerden zij een middenweg door ervan uit te gaan dat achter elk goddelijk besluit een of meerdere wijze gedachten zou moeten liggen, maar dat deze misschien niet altijd begrepen konden worden door het menselijke intellect. Door zich aan de ene kant op de geschriften van de Koran en *soenna* (tradities van de profeet Mohammed, vzmh) te baseren en daarnaast gebruik te maken van rationele argumenten, kwamen ze tot een aantal wijze rechtvaardigingen voor het bestaan van handicaps en andere vormen van lijden in het leven.

Een van de belangrijkste discussiepunten binnen deze benadering was of de geboorte van een gehandicapt kind gezien kan worden als straf voor zonden die door de ouders begaan zijn. Aanhangers van de middenweg vonden dat mensen niet getroffen kunnen worden door een handicap als straf voor zonden die begaan zijn door een ander. Dit onderbouwden zij door te verwijzen naar de Koran, die herhaaldelijk aangeeft dat iedereen verantwoordelijk is voor zijn eigen daden en niet belast kan worden met de consequenties van zonden van iemand anders.³

Deze opvatting wordt gedeeld door veel moslimgeleerden. Over Koranvers 6:164 zei de bekende Korangeleerde Aboe 'Abd-Allah Al-Qoertoebi (gest. 1272) dat de aanleiding voor deze openbaring het tegengaan van het pre-islamitische gebruik om mensen te straffen voor de daden van hun ouders, kinderen of bondgenoten, was. Volgens een andere bekende geleerde, Ibn Al-Qayyim (gest. 1350), is een van de voornaamste principes in de islam dat niemand wordt gestraft zonder dat hij een zonde heeft begaan. Daarom is het onrechtvaardig om iemand te straffen voor de zonde van een ander, en het is onmogelijk voor God om onrechtvaardig te zijn. Dus de opvatting onder sommige moslimouders dat hun gehandicapte kind een straf is voor zonden die een van hen heeft begaan, gaat direct in tegen de Koran.

Hoe om te gaan met handicaps?

In hun pogingen om het bestaan van handicaps te rijmen met de almachtige en genadevolle God, waren moslimgeleerden zich ervan bewust dat hun rationele argumenten misschien niet voor iedereen afdoende zouden zijn en dat zij geen sluitende oplossing zouden kunnen vinden. Om in zulke gevoelige kwesties een gevoel van opluchting en vrede met God te kunnen vinden, heeft men innerlijke rust en spirituele sereniteit nodig. De hierboven genoemde theologische argumenten kunnen wel een soort innerlijke rust creëren, maar datzelfde geldt niet per se voor spirituele sereniteit.

Geleerden die schreven over spirituele sereniteit en over manieren om deze te bereiken in tijden van beproeving, kwamen vooral uit mystieke kringen, omdat het helen van de ziel een van de belangrijkste doelen is in het soefisme. In de mystieke geschriften van de islam beschrijven moslimgeleerden beproevingen als een van de obstakels die de dienaar van God tegenkomt tijdens zijn reis naar de Schepper. Om deze ervaringen het hoofd te kunnen bieden, beschreven de geleerden drie eigenschappen die iemand moet leren en toepassen in tijden van beproeving: onderwerping (*oeboedijya*), geduld (*sabr*) en dankbaarheid (*sjoekr*).

Het voornaamste doel van onderwerping is om in te zien dat mensen in deze wereld slechts een bescheiden plaats innemen en dat wij God altijd nodig hebben, en een tijd van beproeving is de beste tijd om ons hiervan bewust te worden. Het zien, voelen en uitdragen van onderwerping leidt naar de tweede stap, namelijk geduld. Volgens moslimgeleerden is geduld ten tijde van een beproeving niet alleen nobel, maar is het zelfs een religieuze verplichting voor elke moslim. Geduld leidt uiteindelijk naar de hoogste stap, namelijk dankbaarheid. Maar moslimgeleerden hebben ingezien dat het tonen van dankbaarheid ten tijde van een beproeving vreselijk moeilijk is en hebben daarom boeken volgeschreven met praktische tips over hoe dit te bereiken. Hun voornaamste conclusie was, dat als de pure liefde voor God zich eenmaal in iemands hart heeft genesteld, er daarnaast geen plaats meer is voor iets anders dan dankbaarheid, zelfs in moeilijke perioden.

Islamitisch Recht

Menselijke waardigheid

Vroege en moderne moslimgeleerden zijn het erover eens dat menselijke waardigheid door God aan alle mensen is gegeven, zonder onderscheid op grond van huidskleur, afkomst of geloof. Een van de factoren die de waardigheid van gehandicapten negatief beïnvloedde was de fysiognomie, een pseudo-wetenschap die van Griekse oorsprong was, maar in de loop van de negende eeuw ook haar weg vond naar de Arabische wereld. Het voornaamste idee hierin was dat een fysieke afwijking een uiting is van een vergelijkbare afwijking in de ziel. In andere woorden: mensen met een afwijkend of lelijk uiterlijk, hebben een overeenkomstig karakter. Binnen deze denkwijze is het erg gemakkelijk om mensen met handicaps te discrimineren of achter te stellen.

Als we onderzoeken wat de invloed van deze “nieuwe” Griekse pseudo-wetenschap was op islamitische rechtsgeleerden, zien we dat er meerdere beledigende en discriminerende uitspraken toegeschreven worden aan de bekende geleerde Al-Sjaafi’i (gest. 820). Bijvoorbeeld: “Pas op voor verlamden, schelen, één-ogigen en alle anderen met lichamelijke afwijkingen. Zij zijn bijzonder moeilijk in de omgang.” Andere uitspraken beschrijven deze mensen als duivels. Vanwege de bijzonder hoge status van Al-Sjaafi’i onder islamitische rechtsgeleerden is het nodig om de echtheid en de bron van deze uitspraken te onderzoeken.

Historisch onderzoek laat zien dat bovenstaande Griekse boeken over fysiognomie nooit door Al-Sjaafi’i gezien zijn en hoogstwaarschijnlijk pas na zijn dood vertaald werden. Ook is in geschriften van Al-Sjaafi’i zelf niets te vinden over zijn kennis van Griekse fysiognomie of over de negatieve uitspraken die hierboven zijn geciteerd. Integendeel, zijn werk laat juist een compleet andere houding zien ten opzichte van gehandicapten. Ook spreken allerlei aspecten van zijn leven en zijn carrière als jurist tegen dat Al-Sjaafi’i negatieve opvattingen over gehandicapten gehad zou hebben. Zo waren er onder zijn leraren en leerlingen meerdere mensen met een handicap, en had hij er geen probleem mee om van hen te leren of hen te onderwijzen. Daarnaast werd er verteld dat Al-Sjaafi’i goede contacten had met gehandicapten en dat hij hen zelfs regelmatig van liefdadigheid voorzag.

Bovendien zijn deze uitspraken niet representatief voor de Sjaafi’i-wetschool. Deze wetschool had meerdere gehandicapte juristen, een teken dat zij daar niet met minachting werden bekeken. Daarbij komt dat de uitspraken van deze wetschool geen vooroordelen bevatten over gehandicapten. De teksten laten juist een positieve houding zien. Zo schreef de Sjaafi’i-jurist Al-Boejayramiyy (gest.1806) dat blindheid die de ogen aantast, het geloof niet kan beschadigen. Wat juist wel kwaad kan, is een blindheid die het hart aantast en de persoon verder weg brengt van God. De schrijver citeert dan het Koranvers:

“Hebben zij dan niet op de aarde rondgereisd zodat zij harten kregen om ermee te begrijpen of oren om ermee te horen? Toch zijn de ogen niet blind, maar de harten die in de borsten zijn, zijn blind.” (Soera Al-Haddj, 22:46)⁴

Tot slot waren er verschillende voorwaarden die ervoor moesten zorgen dat een tekst niet kwetsend zou zijn voor gehandicapten. De schrijver Al-Jaahiz (gest. 868-9) zei hierover dat teksten over gehandicapten een positief doel moesten hebben, zoals het laten zien van de uitdagingen waarmee deze mensen leefden en de lessen die getrokken kunnen worden uit hun ervaringen. Schrijvers die ervan beschuldigd werden dat ze zich hier niet aan hielden, werden geconfronteerd met tegenstand van bijvoorbeeld juristen.

Financiële omstandigheden

De financiële omstandigheden van gehandicapten zijn nauw verbonden met menselijke waardigheid en het kunnen leiden van een bevredigend leven. Hoe kunnen deze mensen in hun onderhoud voorzien? De belangrijkste manier waardoor mensen zichzelf van inkomen voorzien, is natuurlijk door te werken. Volgens de International Labour Organization (ILO) is passend werk de meeste effectieve manier om uit de vicieuze cirkel van armoede, marginalisering en sociaal isolement te breken. Een VN-onderzoek uit augustus 2006 concludeert echter dat de werkloosheid onder gehandicapten in sommige landen kan oplopen tot 80 procent.

Islamitische rechtsgeleerden discussieerden uitgebreid over de arbeidspositie van gehandicapten. Zij concludeerden dat gehandicapten in principe moeten kunnen werken, zolang hun handicap het uitoefenen van hun functie niet onmogelijk maakt. Een blinde kan bijvoorbeeld niet als beveiligiger werken, maar een handicap maakt iemand niet ongeschikt voor een belangrijke religieuze functie, zoals moeëzzin (gebedsproeper), imam of moefti.

In gevallen waarin een handicap voor onoverkomelijke problemen zorgde bij het vinden van werk en niet genezen kon worden, bepaalden rechtsgeleerden dat mensen niet ten prooi mochten vallen aan armoede. Zij lieten een aantal mogelijkheden zien waardoor gehandicapten toch in hun behoeften konden voorzien. Deze begonnen bij de eigen familie, bijvoorbeeld door het onderhoudssysteem (*nafaqa*), gingen door naar de gemeenschap in het algemeen door middel van het *zakaat*-systeem en eindigden bij de staat. Deze was de laatste optie voor het verzorgen van een menswaardig leven voor alle burgers, vooral bij kwetsbare mensen zoals gehandicapten.

Conclusie

We zien dus in theologische en juridische islamitische teksten een positieve houding tegenover gehandicapten. Dit betekent niet dat de alledaagse werkelijkheid van gehandicapten in de moslimwereld hier altijd mee overeenkwam. Ik denk dat het een interessant onderwerp van onderzoek voor historici is om uit te maken of de tekst de samenleving beïnvloedde, of andersom.

Noten:

¹ Mohammed Ghaly is universitair docent bij de vakgroep Islamitische Theologie aan de Universiteit Leiden. Dit artikel is gebaseerd op zijn proefschrift *Islam and Disability: Perspectives in Islamic Theology and Islamic Jurisprudence* (Leiden, 2008). Lezers die geïnteresseerd zijn in de relevante bronnen, kunnen deze hierin vinden.

² De gangbare theologische term hiervoor, *theodicee*, verwijst naar pogingen om d.m.v. rationele argumenten het bestaan van pijn en handicaps te duiden en verklaren. Voor details over de precieze betekenis van deze term in Arabische en Engelse literatuur, zie Ghaly (2008), p. 17-18.

³ Zie onder andere de Koranverzen 6:164, 17:15, 35:18, 39:7 en 53:38.

⁴ Gebruikte Koranvertaling: *De Koran. Een weergave van de betekenis van de Arabische tekst in het Nederlands door Fred Leemhuis*. Het Wereldvenster, Houten, 1989.